

Agnieszka Gozdek, *KOBIETY MITYCZNE W POEZJI WALERIJA BRIUSOWA. DIALOG Z TRADYCYJĄ*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2017, 219 s.

Niedawno pojawiła się nowa – warta odnotowania – książka o utworach poetyckich Walerija Briusowa – jednego z czołowych przedstawicieli symbolizmu rosyjskiego. Mowa o monografii *Kobiety mityczne w poezji Walerija Briusowa. Dialog z tradycją* Agnieszki Gozdek – lubelskiej badaczki znanej już z poprzedniej interesującej i nowatorskiej pracy *Topika mityczna. Figury miejsca w twórczości Fiodora Sołoguba* (Lublin 2006) oraz bardzo wartościowych artykułów poświęconych literaturze rosyjskiej przełomu XIX i XX wieku. Agnieszka Gozdek, która wyszła spod wymagających skrzydeł cenionej w Polsce i za granicą literaturoznawczyni Marii Cymborskiej-Lebody, pozostaje wierna swoim zainteresowaniom naukowym, zgłębiając coraz to bardziej szczegółowe zagadnienia symbolizmu.

Problematyka rosyjskiego symbolizmu, czy szerzej modernizmu, jest od kilkadziesiąt lat obszarem wzmożonych penetracji naukowych polskich rusycystów, a twórczość Briusowa doczekała się już kilku monografii i licznych artykułów. Agnieszka Gozdek wzięła na warsztat zaledwie pięć wizerunków mitycznych kobiet (postaci mających ze sobą niewiele wspólnego). Autorka słusznie twierdzi, że mitologiczne postaci żeńskie, łączące w sobie kult starożytności i kult kobiecości, „nie przyciągały w takim stopniu uwagi badaczy poezji symbolisty jak mityczni i historyczni mężczyźni bohaterowie” (s. 11–12). Ważnym powodem zainteresowania nimi jest również, według badaczki, szczególny status i rola kobiet w życiu samego symbolisty (zob. s. 13).

Recenzowana monografia *Kobiety mityczne w poezji Walerija Briusowa* zakreśla skromne spektrum zagadnień. „Prezentowana książka – jak konstatuje Autorka – jest kolejną próbą rozwiązania „zagadki” pisarza, przede wszystkim przez deszyfrację semantyki oraz określenie roli mitycznych kobiet w jego liryce” (s. 11). Zawężenie pola badawczego do kilku mitycznych postaci (Afrodyty, Ariadny, Sybilli, Kirke i Pytii) z liryki wybitnego poety nie jest łatwe – wymaga odwagi i dyscypliny naukowej, żelaznej konsekwencji w trzymaniu się obranego tematu, umiejętnej i fachowej selekcji bogatego materiału, wiodącej do analizy i interpretacji najbardziej reprezentatywnych utworów. Analiza niewielkiej liczby tekstów absolutnie nie oznacza zawężenia pola penetracji literaturoznawczej, ograniczenia kwerendy czy mniejszego czytania. Przeciwnie. Autorka zdecydowała się na zawężenie omawianego kręgu tekstów głównie z uwagi na obrany archetypiczny ogląd figur Afrodyty i Ariadny oraz mitycznych wieszczek. Podkreśla, że przyświeca jej próba „spojrzenia na nie jako na oddzielne reprezentacje jednego z najważniejszych Briusowskich archetypów: kobiety będącej uosobieniem twórczej siły namiętności” (s. 19). Taki specyficzny ogląd liryki poety poniekąd usprawiedliwia, a jednocześnie wyjaśnia sposób potraktowania ma-

teriału. Autorka przekonująco uzasadnia taki, a nie inny zakres pola badawczego, jak i materiału egzemplifikacyjnego. Obrazy Afrodyty, Ariadny, Sybilli, Kirke oraz Pytii uznaje ona za ogniwa „kulturowej wspólnoty sensu”, maski poety, a także za personifikację ważnych dlań wartości i przejawów twórczego stanu. Ponadto monografia Gozdek dowodzi, że o Briusowie-poecie nie powiedziano jeszcze wszystkiego.

Prezentowana publikacja składa się z czterech starannie przemyślanych kompozycyjnie rozdziałów. Są nimi w ujęciu chronologicznym: *Walerij Briusow i kultura antyczna, Afrodyta, Ariadna, Mityczne wieszczki*. W pierwszym rozdziale badaczka przytacza znany powszechnie pogląd, że „grę Briusowa z antykiem” cechuje eskapizm, ucieczka od codzienności (s. 36–37), co poddaje w wątpliwość w następnych rozdziałach, które stanowią mitopoetycką interpretację antycznych bohaterek w kilku wybranych wierszach poety (*Гимн Афродите, В публичном доме, Египетские ночи, Нить Ариадны, Тезей Ариадне, Жалоба Фессея, Амалтея, Предание, Цирцея, Пифия*). Książka charakteryzuje się rozbudowaną, logicznie uporządkowaną i spójną kompozycją. Prezentację zasadniczych rozważań poprzedza Autorka *Wstępem* (s. 11–20). Zasadnicza treść ujęta została w czterech proporcjonalnych rozdziałach, a każdy został podzielony na podrozdziały: pierwszy na dwa (*Mit w estetyce symbolizmu, Gra z antykiem*), drugi – na cztery (*Siła twórcza, Wcielenie mocy natury, Bogini w lupanarze, Królowa nocy egipskich*), trzeci – na trzy (*Przewodniczka i wybawicielka, Porzucona, List do Ariadny*) i wreszcie czwarty – również na trzy (*Sybilla, Kirke, Pytia*). W ramach podrozdziałów z ostatniego rozdziału wyodrębniono mniejsze części z przypisanymi im śródtytułami. Podrozdział pierwszy składa się z dwóch części (*Sybilla jako alter ego poety, Sybilla i poeta*), drugi z jednej (*Pani żywiołów*), trzeci również (*Niewolnica daru bogów*), co wewnątrznie porządkuje treść ostatniej części pracy. Monografię zamyka część *Zamiast zakończenia*. Książka została zaopatrzona w wykazy literatury, źródeł mott i fotografii oraz w streszczenie w języku angielskim (szkoda, że zabrakło tutaj streszczenia w języku rosyjskim), a także w indeks nazwisk, który znacznie ułatwia czytanie całej książki. Na uwagę zasługuje bogata bibliografia (s. 189–208), w ramach której wyodrębniono teksty źródłowe i artystyczne Briusowa, teksty artystyczne i krytyczne w języku polskim i angielskim oraz teksty artystyczne i krytyczne w języku rosyjskim.

We *Wstępie* Autorka prezentuje i formułuje istotne dla obranych badań, kompetentne i rzetelne uwagi metodologiczne, określa zasadnicze cele pracy, kreśli stan badań, dając przegląd dotychczasowych osiągnięć w zakresie „briusologii”, a także wskazuje najcenniejsze z punktu widzenia podjętego tematu publikacje, które ją zainspirowały do podjęcia pewnych problemów i spojrzenia na nie z innej perspektywy. Niebagatelne znaczenie miały dla niej prace Aleksandra Maleina, Michaiła Gasparowa, Konstantina Pietrosowa, Siergieja Changuliana, Davida Bethel. Uzasadniając zastosowaną metodologię Gozdek podkreśla istotną funkcję założeń hermeneutyki,

mitopoetyki, koncepcji dialogu Michaiła Bachtina, mitografii Karla Kerényiego, mitokrytyki Gilberta Duranda oraz psychologii głębi Carla Gustawa Junga.

Rozdział pierwszy *Walerij Briusow i kultura antyczna* o charakterze teoretyczno-literackim zawiera rzeczowe omówienie ważkich dla dalszego toku rozważań kwestii, dotyczących związków symbolizmu z kulturą antyczną. Autorka konstatuje, że w kulturze Srebrnego Wieku zakorzenił się „kult antyku”, dała o sobie znać tendencja do przywoływania i reinterpretowania mitów, co zaowocowało zjawiskiem mitotwórczości. Omawiając stosunek Briusowa do tradycji antycznej, Gozdek zwraca uwagę na fakt, że cała jego twórczość „jest w jakimś stopniu «zorientowana» na antyk” (s. 31), podkreśla ponadto, że mity literackie i współczesność funkcjonują w niej na zasadzie wzajemnego dialogu: „właśnie dialog z szeroko pojętą kulturą i z kulturą antyczną w szczególności stanowi jeden z ważniejszych [...] aspektów twórczości symbolisty” (s. 31–32). Szkoda tylko, że obok idei zmiany (następstwa) kultur nie wspomniano o „równaniu kulturalnym” odzwierciedlającym dialog przeszłości z teraźniejszością. Natomiast podkreślając, że Grecję jako kolebkę kultury Briusow postrzegał przez pryzmat kultury łacińskiej (s. 32), Autorka słusznie dostrzega paradoks polegający na tym, iż poeta jako apologeta i znawca starożytnej kultury rzymskiej bohaterkami wierszy czynił zwykle postacie z mitologii greckiej. Gozdek trafnie charakteryzuje również swoisty stosunek Briusowa do mitu, który był dlań „najstarszą strukturą niosącą **uniwersalny** przekaz dotyczący rzeczywistości” (s. 39). Poeta prowadził grę z mitem, nadawał mu nowe sensy, a zagłębiając się w owej grze odnajdywał „tam psychologiczną prawdę ukrytą w symbolach, w tym również kobiecych” (s. 39). Te końcowe spostrzeżenia otwierają drogę do kolejnych części monografii o charakterze interpretacyjno-analitycznym.

Rozdział drugi – *Afrodyta* – poprzedza rzeczowe wprowadzenie do Briusowskiej wersji mitu o Afrodycie. To tej postaci jako archetypowemu ucieleśnieniu miłości i idealnego piękna poświęcił poeta dwa hymny z 1912 i 1920 roku, w których „na poziomie tytułu ujawniają się [...] związki intertekstualne i dialogiczne relacje z literaturą antyczną: w tym przypadku z liryką Homera, Proklosa i Safony” (s. 45). Owe hymny są obiektem analitycznych rozważań w kolejnych rozdziałach. Autorka m.in. dowodzi, że obecny w nich wizerunek Afrodyty uosabia tajemnicę świętego aktu tworzenia. Mitopoetyckie podejście interpretacyjne wykorzystane zostało też w dwóch kolejnych podrozdziałach. Wielostronny ogląd obrazów Afrodyty, wykreowanych przez Briusowa w utworach *В публичном доме* oraz *Египетские ночи*, pozwoliło dojść do konkluzji, że jest ona tutaj ucieleśnieniem sakralnej tajemnicy Namiętności, pojmowanej jako „siła kosmiczna, kreacyjna, której podporządkowany jest świat i dzięki której może się dokonać spotkanie człowieka z transcendencją” (s. 100). Odwołania do wielu różnych dzieł literackich (*Teogonii* Hezjoda, *Uczty* Platona, *Metamorfoz* Apulejusza, utworów Charlesa Baudelaire’a, Aleksandra Puszkina,

Afanasija Feta, Władimira Sołowjowa, Fiodora Sołoguba, Konstantina Balmonta, Wiaczesława Iwanowa i in.) oraz malarskich (rzeźby antycznej, starożytnego malarstwa greckiego, włoskiego malarstwa renesansowego) tworzą bardzo bogaty i różnorodny kontekst intertekstualny dla poszczególnych spostrzeżeń i komentarzy.

Trzeci rozdział – *Ariadna* – ma podobną strukturę do poprzedniego. Tę część pracy również otwiera wstęp zawierający spostrzeżenia o wykorzystywanej przez symbolistów rosyjskich opowieści mitycznej o Tezeuszu i Ariadnie oraz o statusie i roli w ich dziełach córki króla Krety jako duchowej przewodniczki i wybawicielki. Autorka podkreśla, że Briusow koncentrował się na jednym, szczególnym wątku mitu – porzuceniu Ariadny przez Tezeusza. W toku przeprowadzonej analizy wybranych wierszy starożytna opowieść została potraktowana jako mit inicjacyjny, labirynt – jako metafora podświadomości człowieka, Ariadna – jako Anima (kobieca sfera podświadomości i boska sfera duszy), a Tezeusz – jako ucieleśnienie poety, który obdarowany przez Ariadnę darem natchnienia z niewiadomych przyczyn dar ten traci i dlatego jest skazany na porażkę – błądzenie w labiryncie. W tak interpretowanym micie porzucenie Ariadny oznacza więc wyrzeczenie się więzi ze swoją duszą i prowadzi do metafizycznej klęski. Wykorzystanie dla zbudowania wielowymiarowego kontekstu interpretacyjnego różnorodnych wypowiedzi (artystycznych i teoretycznych) Dmitrija Mierieżkowskiego, Konstantina Balmonta, Andrieja Biełego, Zinaidy Gippius, Wiaczesława Iwanowa, a także ustaleń współczesnych badaczy, np. Marii Cymborskiej-Lebody, Tadeusza Klimowicza, Moniki Rzeczyckiej, Ludmiły Spröge, Olgi Sawieljewej, Michaiła Gasparowa, Siergieja Changuliana, czy Zary Minc pozwoliło na skonstruowanie imponującego i przekonującego wyводу.

Rozdział czwarty *Mityczne wieszczki* otwiera wprowadzenie zawierające rozważania o statusie starożytnych wieszczek i o cechach dystynktywnych ich obrazów w poezji rosyjskiego symbolisty. Autorka podkreśla, że odmienność wieszczek Briusowa, widoczna wyraźnie przy porównaniu ich wizerunków z analizowanymi wcześniej figurami Afrodyty i Ariadny, polega na tym, że „występują one w większości przypadków w roli podmiotu mówiącego i stanowią [...] *alter ego* poety” (s. 146). Gozdek dowodzi, że kreując wizerunki Sybilli, Kirke i Pytii, prowadząc dialog z dziełami twórców starożytnych (*Eneidą* Wergiliusza, *Metamorfozami* Owidiusza, tragediami *Eumenidy* i *Agamemnon* Ajschylosa) i nowożytnych (wierszami *Prorok* Puszkina i *Baśń* Biełego, dziełem *Narodżiny tragedii* Nietzschego) pozostaje Briusow w zgodzie z założeniami symbolizmu i czyni wieszczki znakami, niosącymi prawdę o istocie poezji i przeznaczeniu twórcy. W tej części monografii pojawiają się refleksje o akcie kreacji, samotności artysty, wpływie erotycznego uniesienia na dar wieszczania, o symbolice żywiołów, o poecie jako proroku, kapłanie czy dumnym wybrańcu i zarazem niewolniku powołania. W ostatnim rozdziale Autorka nawiązuje do wątków autobiograficznych, cytuje m.in. fragmenty dziennika Briusowa i listy do Niny Pietrowskiej, co stanowi cenne dopełnienie wiedzy o jego poezji.

Przyjęta przez Gozdek optyka badawcza w pełni uzasadniła potrzebę ograniczenia materiału do najbardziej wzorcowych wierszy Briusowa, które zostały osadzone przez Autorkę w imponującym erudycyjnie kontekście kulturowym i bogatej siatce złożonych relacji intertekstualnych. Nawarstwiające się nad wybranymi utworami Briusowa porównania, analogie, odwołania i powiązania z innymi tekstami sprawiają, że monografia *Kobiety mityczne w poezji Walerija Briusowa* wpisuje się niejako w interesujący i uporządkowany schemat myślowy: tekst – kontekst – intertekst, z którego wyłania się finezyjna i umiejętna interpretacja wierszy. Dodajmy, że wiersze te zostały osadzone również w szerokim kontekście twórczości samego Briusowa, ponieważ Autorka nawiązuje do jego poezji, prozy, dramaturgii i eseistyki. Nie waham się stwierdzić, że Agnieszka Gozdek swoją profesjonalną publikacją potwierdziła wypracowane już dawno przez siebie miejsce, jakie zajęła wśród polskich ruscystów, specjalizujących się w studiach nad literaturą Srebrnego Wieku.

Justyna Tymieniecka-Suchanek
Uniwersytet Śląski